

Maciej Zachariasiewicz^{a)}

 <https://orcid.org/0000-0002-2848-0216>

Spadek po Emilii: studium przypadku z zakresu międzynarodowego prawa spadkowego i przepływu dokumentów w Unii Europejskiej

Abstract: The presented case study builds upon a fictitious factual scenario involving transnational succession. It tells a story of Emilia — a national of a Member State who emigrates to another Member State, establishes a successful business and marries a national of that other State — also a women. She dies during COVID-19 pandemic and leaves an estate comprising immovables and other assets located in a number of states. The case study touches upon various legal questions arising under Regulation 650/2012, Regulation 2016/1191, and the Hague Apostille Convention. It invites the trainers and students to consider concepts such as the place of habitual residence of the deceased, the European Succession Certificate and the national instruments certifying the inheritance, as well as the will and the *donatio mortis causa*. It asks questions relating to the formalities that are necessarily to complete a transnational succession. Notably, it lays out a problem whether a succession in a same-sex marriage — concluded validly in one Member State — should be accepted in another Member State that does not know such a concept in its domestic law.

Keywords: international succession law — regulation 650/2012 — regulation 2016/1191 — free movement of documents — inheritance — same-sex marriages and partnerships

^{a)} Dr hab., prof. ALK, Akademia Leona Koźmińskiego.

1. Wprowadzenie

Poniższe studium przypadku powstało w ramach projektu szkoleniowego „TRAIL: Train in your language: multilingual transnational training in EU civil and commercial law”. Projekt realizowany był w okresie 1 maja 2020 — 31 grudnia 2021 r. przy finansowym wsparciu Komisji Europejskiej w ramach programu Justice (2014—2020)¹ przez konsorcjum sześciu podmiotów² z pięciu państw członkowskich (Grecja, Cypr, Łotwa, Estonia i Polska). Liderem projektu było Centrum Europejskiego Prawa Konstytucyjnego z Aten (Centre for European Constitutional Law), a polskim partnerem — Uniwersytet Śląski w Katowicach. Celem projektu było przeprowadzenie szkoleń z zakresu wybranych aspektów europejskich zasad międzynarodowego postępowania cywilnego. Szkolenia adresowane były do kilku grup praktyków prawa jednocześnie: adwokatów/radców prawnych, notariuszy i komorników — ze wszystkich pięciu państw uczestniczących w projekcie. W ramach projektu zorganizowano kilka międzynarodowych szkoleń, w tym także szkolenie trenerów. Wszystkie szkolenia tłumaczone były na języki krajowe państw uczestniczących w projekcie.

Przedstawione w tym miejscu studium przypadku powstało przede wszystkim z myślą o notariuszach uczestniczących w szkoleniach w ramach projektu TRAIL. Adresowane jest jednak także do wszystkich, którzy w swojej praktyce spotykają się — lub po prostu są zainteresowani — z zagadnieniami międzynarodowego obrotu prawnego, a zwłaszcza dziedziczenia w stanach faktycznych, powiązanych z obszarami różnych państw. Zważywszy na unijny kontekst realizowanego projektu, studium skonstruowane zostało w ten sposób, aby ważną rolę odegrało na jego tle Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego³ [dalej: rozporządzenie spadkowe]. W ramach studium przypadku powstaje cały szereg zagadnień prawnych, które rozstrzygać należy z pomocą przepisów tegoż rozporządzenia. Ponadto szczególnym zamysłem Komitetu

¹ Nr grantu: 882079 — TRAIL — JUST-AG-2019 / JUST-JTRA-EJTR-AG-2019.

² Poza liderem — Centrum Europejskiego Prawa Konstytucyjnego z Aten — do konsorcjum należały: Uniwersytet w Tallinie, Uniwersytet Cypryjski, Uniwersytet Łotewski, Ateńska Szkoła Prawa oraz — z polskiej strony — Uniwersytet Śląski w Katowicach.

³ Dz.Urz. L 201 z 27.7.2012, s. 107.

Szkoleniowego (Training Committee), opracowującego materiały szkoleniowe, było uwypuklenie znaczenia przepisów przyjętego niedawno i stosunkowo mało znanego Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2016/1191 z dnia 6 lipca 2016 r. w sprawie promowania swobodnego przepływu obywateli poprzez uproszczenie wymogów dotyczących przedkładania określonych dokumentów urzędowych w Unii Europejskiej i zmieniające rozporządzenie (UE) nr 1024/2012⁴ [dalej: rozporządzenie o swobodnym przepływie dokumentów lub: rozporządzenie 2016/1191]. Rozporządzenie to może być pomocne przy wyjaśnianiu niektórych zagadnień wyłaniających się na tle opisanego poniżej stanu faktycznego.

Publikowane w niniejszym tomie „Problemów Prawa Prywatnego Międzynarodowego” studium przypadku może być wykorzystywane w ramach szkoleń praktyków (adwokatów, radców, notariuszy) bądź aplikantów tych zawodów prawniczych. Może także stanowić materiał dydaktyczny w toku zajęć dla studentów wyższych lat studiów prawniczych lub studiów podyplomowych, o ile zakres tematyczny oferowanych zajęć dotyczy międzynarodowego obrotu prawnego/międzynarodowego prawa spadkowego i w ich toku jest miejsce na pracę z nieco bardziej złożonym kazusem.

Należy poczynić zastrzeżenie, że poniższe studium przypadku zredagowane zostało pierwotnie przez niżej podpisanego w języku angielskim (i zatwierdzone przez Komitet Szkoleniowy projektu). Cenne uwagi w przygotowaniu studium wniosła pani Ewelina Wyraz-Altendorf, zastępca notarialny. Polskie tłumaczenie wykonane zostało przez firmę Lidex sp. z o.o. Biuro Tłumaczeń, a niżej podpisany dokonał drobnych korekt, zwłaszcza w zakresie, w jakim chodziło o specyficzną terminologię prawniczą z obszaru prawa prywatnego międzynarodowego.

Dla celów niniejszej publikacji wprowadzono kilka drobnych zmian w treści studium oraz uzupełniono je o wyjaśnienia i odniesienia.

Tytułem wstępu warto również podkreślić, że studium przypadku zawiera kilka alternatywnych wariantów stanu faktycznego. W każdym z wariantów ujawniają się nieco odmienne problemy prawne. Analizę możliwych rozwiązań przeprowadzono zatem również z uwzględnieniem tych alternatywnych założeń faktycznych.

Wreszcie należy podkreślić, że autor nie oferuje jednoznacznych odpowiedzi na wszystkie pytania postawione w treści studium. Sugeruje natomiast kierunki rozważań, które należy podjąć, aby takich odpowiedzi udzielić.

⁴ Dz.Urz. L 200 z 26.7.2016, s. 1.

2. Stan faktyczny

Emilia była obywatelką państwa członkowskiego A. Do 2004 r. zamieszkiwała w małej wiosce Anatevka w państwie A. Miała dwóch młodszych braci: Alberta i Roberta. Po przystąpieniu państwa A do Unii Europejskiej w 2004 r. Emilia wyemigrowała do państwa członkowskiego B, gdzie najpierw podjęła pracę jako księgowa. Następnie przenieśli się do branży doradztwa biznesowego i w 2008 r. poznała Barbarę. W 2009 r. Barbara i Emilia nawiązały współpracę w zakresie produkcji i sprzedaży pomidorów z państwa A do państwa B. W tym celu Emilia zorganizowała w swojej rodzinnej wiosce Anatevka zakład produkcyjny. W 2012 r. Barbara i Emilia założyły firmę TOMATO Inc. w państwie członkowskim D, kraju o korzystnych przepisach podatkowych. Cały majątek związany z działalnością został wniesiony do tej spółki. Barbara i Emilia objęły po 50% udziałów każda. Ponadto Barbara i Emilia założyły kolejną spółkę — POTATO S.A. w państwie E (niebędącym państwem członkowskim UE), kraju o korzystnych przepisach podatkowych, i objęły w niej po 50% udziałów.

W 2006 r. Emilia uzyskała zezwolenie na pobyt stały w państwie B. Z biegiem lat pomiędzy Barbarą i Emilią pojawiła się również osobista więź i zaczęły mieszkać razem. W 2015 r. pobrały się w Vesuvius, stolicy państwa B. Po ślubie Emilia otrzymała obywatelstwo państwa B. W 2016 r. Barbara i Emilia kupiły dom poza miastem Vesuvius w państwie B. Niemniej jednak Emilia ciągle podróżowała w interesach między państwami A i B. Nabyła mieszkanie w Rhine, mieście niedaleko wioski Anatevka. Emilia często podróżowała do Rhine i Anatevki — czasami z Barbarą — kiedy tylko jej obecność była potrzebna, aby pilnować produkcji pomidorów (przebywała tam łącznie 2—3 miesiące w roku).

W 2018 r. Barbara urodziła dziewczynkę — Sarę. Dziewczynka została poczęta poprzez zapłodnienie *in vitro* nasieniem pochodzącym od anonimowego dawcy. Akt urodzenia został wydany przez urząd stanu cywilnego miasta Vesuvius. W akcie urodzenia jako matkę wskazano Barbarę, a jako drugiego rodzica — Emilię. Po narodzinach Sary Barbara i Emilia postanowiły więcej czasu spędzać w państwie A, aby być blisko rodziny Emilii w wiosce Anatevka. Od 2018 r. spędzają zatem więcej czasu w Rhine niż w Vesuvius, zachowując jednak nadal bliskie więzi z tym ostatnim miastem, często bowiem podróżują tam w celach biznesowych.

W 2019 r. zmarli obydwój rodzice Emilii.

W kwietniu 2020 r. Emilia, Barbara i Sara były na wakacjach w Montack, mieście w państwie członkowskim C. Emilia zachorowała

na COVID-19 i po krótkim leczeniu w szpitalu zmarła. Urząd w Montack wystawił akt zgonu wraz z tłumaczeniem na wielojęzycznym formularzu przewidzianym w załączniku III do rozporządzenia 2016/1191. Barbara natychmiast wniosła do Ministerstwa Spraw Zagranicznych w państwie C o opatrzenie aktu zgonu klauzulą *apostille*, która została wydana wciąż 3 dni.

Wariant 1

Po śmierci Emilii Barbara i Sara wróciły do Rhine w państwie A. Nieco później w 2020 r. Barbara zwróciła się do notariusza w Rhine z prośbą o notarialne poświadczenia dziedziczenia, stwierdzające, że Barbara i Sara są spadkobierczyniami Emilii (każda z nich dziedziczy połowę majątku Emilii). W tym celu Barbara przedłożyła akt urodzenia Sary i akt zgonu Emilii, jak również akt małżeństwa.

Wariant 2

Po śmierci Emilii Barbara i Sara powróciły do Vesuvius w państwie B. Barbara zwróciła się do tamtejszego notariusza z prośbą o wystawienie europejskiego poświadczenia spadkowego, stwierdzającego, że Barbara i Sara są spadkobierczyniami Emilii (każda z nich dziedziczy połowę majątku Emilii). W tym celu Barbara przedłożyła akt urodzenia Sary i akt zgonu Emilii, jak również akt małżeństwa. Załóżmy teraz, że młodsi bracia Emilii podważają roszczenia Barbary i Sary do spadku po Emilii. Twierdzą oni, że małżonek tej samej płci i dziecko rodziców tej samej płci powinni być traktowani jak osoby niespokrewnione i niespowinowaczone z Emilią, które nie mogą po niej dziedziczyć bez testamentu (a ten nie został sporządzony). Twierdzą, że to oni są spadkobiercami Emilii.

Wariant 3

Emilia sporządziła testament przed notariuszem w państwie E (niebędącym państwem członkowskim UE), w którym wskazała następujących spadkobierców: Barbara — 1/3 spadku, Sara — 1/3 spadku, dwaj bracia — każdy po 1/6 spadku. Ponadto wyraźnie zaznaczyła, że życzy sobie, aby jej dwaj młodsi bracia otrzymali mieszkanie w Rhine i przysługujących jej 50% udziałów w POTATO S.A. Po śmierci Emilii jej dwaj bracia, Barbara i Sara (reprezentowana przez Barbarę) zwrócili się do notariusza w Vesuvius o wydanie aktu poświadczenia dziedziczenia, co ten uczynił. Później tego samego roku wszyscy spadkobiercy spotkali się u notariusza w Rhine, aby zawrzeć umowę w sprawie podziału majątku spadkowego. W tym celu spadkobiercy przedłożyli następujące dokumenty: akt poświadczenia dziedziczenia od notariusza w Vesuvius,

testament od notariusza w państwie E, wypis z rejestru przedsiębiorców w państwie E dotyczący spółki POTATO S.A., wypis z rejestru przedsiębiorców w państwie D dotyczący spółki TOMATO Inc.

Wariant 4

Barbara i Emilia są współwłaścicielkami mieszkania w Everest (w państwie członkowskim D). W 2016 r. Barbara i Emilia zawarły wzajemną umowę darowizny tego mieszkania na wypadek śmierci (*donatio mortis causa*). Umowa została sporządzona w formie aktu notarialnego przez notariusza w Montack (państwo członkowskie C). W ramach tej umowy uzgodniono, że z chwilą śmierci Emilii lub Barbary własność połowy mieszkania przechodzi na pozostającą przy życiu małżonkę. Umowa zawierała klauzulę wyboru prawa wskazującą, że podlega ona prawu państwa C. Zgodnie z prawem państwa C skutek darowizny *mortis causa* jest taki, że z chwilą śmierci powstaje roszczenie osoby pozostającej przy życiu wobec spadkobierców o przeniesienie własności darowanego składnika majątku. Natomiast w świetle prawa A i B tego typu darowizna *mortis causa* budziłyby wątpliwości co do swojej skuteczności.

Po śmierci Emilii w 2020 r. Barbara zwróciła się do notariusza w Everest (w państwie D) o dokonanie przeniesienia własności mieszkania, tak aby mogła zostać wpisana jako właścicielka całości mieszkania (z wyłączeniem Sary).

3. Ramy prawne

a) Akty wtórnego prawa unijnego

- Rozporządzenie spadkowe, w szczególności następujące postanowienia: art. 1 ust. 2 lit. g), art. 2 ust. 1 lit. b), art. 2 ust. 1 lit. g), art. 2 ust. 1 lit. i), art. 2 ust. 2, art. 3 ust. 1 lit. b), art. 4, art. 21, art. 22, art. 25, art. 35, art. 39, art. 59—60, art. 62—69, art. 74, jak również motywy: 20—25, 58, 61—63, 67—72;
- Rozporządzenie o swobodnym przepływie dokumentów, w szczególności następujące postanowienia: art. 2, art. 4, art. 6, art. 8, art. 14;
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (rozporządzenie Rzym I), Dz.Urz. L 177 z 4.7.2008, w szczególności następujące postanowienia: art. 3 ust. 2, art. 4;
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń

sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (wersja przekształcona) (rozporządzenie Bruksela I bis), w szczególności następujące postanowienia: art. 1, art. 58, art. 61.

b) Umowy międzynarodowe

- Konwencja znosząca wymóg legalizacji zagranicznych dokumentów urzędowych, sporządzona w Hadze dnia 5 października 1961 r.⁵ (konwencja o *apostille*), w szczególności następujące postanowienia: art. 1—5;
- Konwencja dotycząca kolizji praw w przedmiocie formy rozporządzeń testamentowych, sporządzona w Hadze dnia 5 października 1961 r. (konwencja o formie testamentów), w szczególności następujące postanowienia: art. 1, art. 2, art. 5, art. 7, art. 11, art. 12.

c) Pierwotne prawo unijne

- Art. 21 ust. 1 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej⁶ [dalej: TFUE]: „Każdy obywatel Unii ma prawo do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium Państw Członkowskich, z zastrzeżeniem ograniczeń i warunków ustanowionych w Traktatach i w środkach przyjętych w celu ich wykonania”.
- Art. 4 ust. 1 Traktatu o Unii Europejskiej⁷ [dalej: TUE]: „Zgodnie z artykułem 5 wszelkie kompetencje nieprzyznane Unii w Traktatach należą do Państw Członkowskich”.
- Art. 4 ust. 2 TUE: „Unia szanuje równość Państw Członkowskich wobec Traktatów, jak również ich tożsamość narodową, nierozzerwalnie związaną z ich podstawowymi strukturami politycznymi i konstytucyjnymi, w tym w odniesieniu do samorządu regionalnego i lokalnego. Szanuje podstawowe funkcje państwa, zwłaszcza funkcje mające na celu zapewnienie jego integralności terytorialnej, utrzymanie porządku publicznego oraz ochronę bezpieczeństwa narodowego. W szczególności bezpieczeństwo narodowe pozostaje w zakresie wyłącznej odpowiedzialności każdego Państwa Członkowskiego”.
- Art. 7 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej⁸ (Karta Praw Podstawowych): „Każdy ma prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, domu i komunikowania się”.
- Art. 9 Karty: „Prawo do zawarcia małżeństwa i prawo do założenia rodziny są gwarantowane zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tych praw”.

⁵ Dz.U. 2005, nr 112, poz. 938.

⁶ Dz.Urz. C 202 z 7.6.2016, s. 1.

⁷ Ibidem, s. 13.

⁸ Dz.Urz. C 326 z 26.10.2012, s. 391.

— Art. 21 ust. 1 Karty: „Zakazana jest wszelka dyskryminacja w szczególności ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną”.

d) Prawo polskie

— Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. — Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. 2011, nr 80, poz. 432 z późn. zm. [dalej: PrPrywM]).

e) Prawo krajowe (fikcyjne)

Prawo kraju A dotyczące małżeństw osób tej samej płci

Konstytucja państwa A stanowi, że: „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką państwa”. Krajowe prawo rodzinne dopuszcza tylko małżeństwa heteroseksualne. Para homoseksualna nie może wspólnie adoptować dziecka, chociaż adopcja przez jedną osobę jest możliwa (niezależnie od orientacji seksualnej tej osoby). Orzecznictwo dotyczące skutków prawnych zagranicznych małżeństw lub związków partnerskich osób tej samej płci jest skąpe. Sądy odmawiają jednak transkrypcji (przeniesienia do krajowego rejestru stanu cywilnego) zagranicznych aktów małżeństwa osób tej samej płci oraz aktów urodzenia dzieci, których rodzice są tej samej płci.

Prawo państwa B dotyczące małżeństw osób tej samej płci

Państwo B zezwala na małżeństwa osób tej samej płci od 2008 r. Od tego samego roku zezwala też na adopcję dzieci przez pary tej samej płci. Jeżeli jednej z osób w takiej parze jednopłciowej urodzi się dziecko w wyniku zapłodnienia in vitro, również druga osoba może zostać uznana za rodzica (odpowiednio matkę lub ojca) na podstawie wspólnego oświadczenia partnerów złożonego w urzędzie stanu cywilnego i bez konieczności przeprowadzania procesu przysposobienia.

f) Orzecznictwo

- C-658/17 WB, wyrok Trybunału z dnia 23 maja 2019 r., ECLI:EU:C:2019:444;
- C-80/19 E.E., wyrok Trybunału z dnia 16 lipca 2020 r., ECLI:EU:C:2020:569;
- C-277/20 U.M., wyrok Trybunału z dnia 9 września 2021 r., ECLI:EU:C:2021:708;

- C-673/16 Coman v. Inspectoratul General pentru Imigrări i Ministerul Afacerilor Interne, wyrok Trybunału z dnia 5 czerwca 2018 r., ECLI:EU:C:2018:385;
- C-168/91 Christos Konstantinidis, wyrok Trybunału z dnia 30 marca 1993 r., ECLI:EU:C:1993:115;
- C-148/02 Carlos García Avello, wyrok Trybunału z dnia 2 października 2003 r., ECLI:EU:C:2003:539;
- C-353/06 Stefan Grunkin Paul, wyrok Trybunału z dnia 14 października 2008 r., ECLI:EU:C:2008:559;
- C-208/09 Ilonka Sayn-Wittgenstein, wyrok Trybunału z dnia 22 grudnia 2010 r., ECLI:EU:C:2010:806;
- C-490/20 V.M.A. v. Stolichna obshtina, rayon ‘Pancharevo’, wyrok Trybunału z dnia 14 grudnia 2021 r., ECLI:EU:C:2021:1008;
- C-2/21 Rzecznik Praw Obywatelskich przy udziale K.S. i inni, wyrok Trybunału z dnia 24 czerwca 2022 r., ECLI:EU:C:2022:502;
- Polski Sąd Najwyższy, 13 grudnia 2013 r., sygn. III CZP 79/13.

4. Analiza

4.1. Wariant 1

a) Pytania do stanu faktycznego

1. Czy notariusz w państwie A jest właściwy do wydania aktu poświadczenia dziedziczenia majątku po Emilii (czy posiada jurysdykcję krajową)? Czy zależy to od charakteru funkcji (sądowych) pełnionych przez notariuszy w państwie A?
2. Jak ustalić prawo właściwe dla dziedziczenia w odniesieniu do majątku Emilii?
3. Czy można uznać, że Emilia miała miejsce zwykłego pobytu w dwóch państwach? Jakie byłyby skutki takiej konkluzji?
4. Czy akt urodzenia Sary jest wystarczającym dokumentem do stwierdzenia, że jest ona spadkobierczynią majątku Emilii? Czy notariusz może (powinien) zażądać przedłożenia aktu urodzenia opatrzonego klauzulą *apostille*? Czy notariusz może (powinien) zażądać tłumaczenia aktu urodzenia?
5. Czy akt zgonu Emilii jest wystarczającym dokumentem do poświadczenia dziedziczenia po niej? Czy okoliczność, że klauzula *apostille* została dołączona do dokumentu objętego zakresem zastosowania

rozporządzenia 2016/1191, stanowi przeszkodę w przyjęciu tego dokumentu (w rozumieniu rozporządzenia 2016/1191)? Czy informacje zawarte w wielojęzycznym formularzu z załącznika III są wystarczające do wydania aktu poświadczenia dziedziczenia, czy też trzeba zażądać tłumaczenia oryginału aktu zgonu wydanego przez organy w Montack?

6. Jeżeli notariusz ma wątpliwości co do autentyczności aktu urodzenia Sary lub aktu zgonu Emilii, jak powinien zweryfikować tę autentyczność?
7. Biorąc pod uwagę, że prawo państwa A nie uznaje małżeństw ani rodzicielstwa osób tej samej płci, czy można uznać, że Barbara i Sara są spadkobierczyniami Emilii w równych częściach? Czy z tego punktu widzenia ma znaczenie, czy prawem właściwym dla dziedziczenia jest prawo państwa B czy państwa A?

b) Sugerowane kierunki poszukiwania odpowiedzi

Pojęcie „sądu” w rozporządzeniu spadkowym

Jedną z podstawowych kwestii na tle unijnego rozporządzenia spadkowego jest sposób określenia jurysdykcji organów właściwych do zajmowania się sprawami spadkowymi, w tym do potwierdzania dziedziczenia. Tymi organami mogą być sądy w ścisłym znaczeniu tego słowa, ale również „inne organy oraz przedstawiciele zawodów prawniczych właściwi w sprawach spadkowych, którzy wykonują funkcje sądowe” (art. 3 ust. 2). Potencjalnie określenie to obejmuje także notariuszy, o ile wykonują oni funkcje sądowe zgodnie z prawem krajowym⁹. Notariusze są jednak związani zasadami jurysdykcji zawartymi w rozporządzeniu tylko wtedy, gdy są objęci pojęciem „sądu” w rozumieniu art. 3 ust. 2¹⁰. Wydają oni orzeczenia, których przepływ w UE odbywa się zgodnie z przepisami o uznawaniu orzeczeń. Z kolei jeżeli notariusze nie sprawują funkcji sądowniczych, nie są związani zasadami jurysdykcji¹¹,

⁹ Zob. w szczególności C-658/17 WB, wyrok Trybunału z dnia 23 maja 2019 r., ECLI:EU:C:2019:444.

¹⁰ Zob. rozporządzenie spadkowe, motyw 20.

¹¹ Należy jednak zwrócić uwagę, że polscy notariusze są w każdym przypadku związani zasadami jurysdykcji określonymi w rozporządzeniu spadkowym. Dzieje się tak na skutek dyspozycji art. 95e § 2 pkt 4) ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. — Prawo o notariacie (Dz.U. 1991, nr 22, poz. 91 z późn. zm.), zgodnie z którym notariusz odmawia sporządzenia aktu poświadczenia dziedziczenia, jeżeli w sprawie brak jurysdykcji krajowej. Skoro jurysdykcja krajowa w sprawach spadkowych określana jest obecnie na podstawie przepisów rozporządzenia spadkowego, to z mocy tego przepisu notariusz musi się upewnić, że posiada jurysdykcję w świetle postanowień rozporządzenia spadkowego. Obowiązek ten wynika jednak z przepisu prawa krajowego, a nie unijnego. Wykreślenie przepisu art. 95e § 2 pkt 4) Prawa o notariacie otworzyłoby polskim notariuszom do wyda-

a przepływ wydawanych przez nich dokumentów urzędowych powinien odbywać się zgodnie z przepisami dotyczącymi dokumentów urzędowych¹². Wprawdzie w sprawie C-658/17 WB TSUE uznał, że polscy notariusze przy wydawaniu aktów poświadczenia dziedziczenia nie są „sądami” w rozumieniu art. 3 ust. 2 rozporządzenia spadkowego¹³, jednak to samo może nie dotyczyć notariuszy w innych państwach członkowskich. Na przykład w sprawie C-80/19 E.E.¹⁴ Trybunał Europejski wyraził nieco bardziej powściągliwy pogląd, ponieważ ostateczną decyzję co do statusu litewskich notariuszy pozostawił sądowi odsyłającemu. Próba zdefiniowania różnic pomiędzy funkcjami, jakie pełnią notariusze zgodnie z różnymi systemami prawnymi, niewątpliwie prowadziłyby do interesujących konkluzji, jednak musi pozostać poza zakresem niniejszego opracowania¹⁵.

Należy pamiętać, że nawet jeżeli notariusz sprawujący daną funkcję nie może być traktowany jako sąd, co oznacza brak związania regułami odnoszącymi się do jurysdykcji, określenie miejsca zwykłego pobytu jest nadal istotne z punktu widzenia poszukiwania prawa właściwego dla dziedziczenia na podstawie art. 21 rozporządzenia spadkowego.

wania aktów poświadczenia dziedziczenia także w sytuacjach, w których nie mają oni jurysdykcji w świetle rozporządzenia, a więc w stosunku do spadkodawców, którzy swoje miejsce zwykłego pobytu przed śmiercią mieli poza terytorium RP.

¹² Zob. rozporządzenie spadkowe, motyw 21.

¹³ Krytycznie na temat tego rozstrzygnięcia np. M. Pazdan, M. Zachariasiewicz, *Highlights and Pitfalls of the EU Succession Regulation*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2020, T. 26, s. 163 i n.; P. Książak, *Charakter prawny aktu poświadczenia dziedziczenia*, w: *Notarialne poświadczenie dziedziczenia*, red. A. Marciniak, C.H. Beck, Warszawa, 2019, s. 11 i n. oraz w lit. zagranicznej J. Gomez-Riesco De Paz Tabernero, *Reflections on the Concept of ‘Court’ within the Meaning of Article 3.2 of Regulation (EU) No 650/2012 after the Judgments of the Court of Justice of the European Union Oberle, C-20/17, and WB, C-658/17. Spanish Perspective*, „Cuadernos Derecho Transnacional” 2020, vol. 12, s. 1001. Rozstrzygnięcie pozytywnie oceniła natomiast K. Konieczna, *Pozycja prawna notariusza w sprawach spadkowych o charakterze transgranicznym. Glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w sprawie C-658/17 WB*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2020, T. 27, s. 303 i n., a z autorów zagranicznych — M. Wilderspin, *The Notion of “Court” under the Succession Regulation*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2020, T. 26, s. 45. Neutralne stanowisko zajęła natomiast A. Wysocka-Bar, *Polski notariusz nie jest sądem, a akt poświadczenia dziedziczenia nie jest orzeczeniem: glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 23.05.2019 r., C-658/17, WB*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2019, nr 12, s. 30.

¹⁴ C-80/19 E.E., wyrok Trybunału z dnia 16 lipca 2020 r., ECLI:EU:C:2020:569.

¹⁵ Obszernego przeglądu notarialnych procedur legitymowania spadkobierców w różnych państwach dokonuje M. Margoński, *Europejskie poświadczenie spadkowe. Charakter i konstrukcja prawna*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2022, s. 164 i n.

Miejsce zwykłego pobytu zmarłego

Jedną z podstawowych zasad służących określeniu właściwości sądu w sprawach spadkowych została przyjęta w art. 4 rozporządzenia spadkowego, który stanowi, że jurysdykcja przysługuje sądom tego państwa członkowskiego, w którym zmarły miał swoje miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci¹⁶. Należy zatem ustalić, gdzie Emilia miała swoje miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci. Do 2018 r. najbardziej prawdopodobnym kandydatem w stanie faktycznym opisanym w studium przypadku było państwo B. Jednak w 2018 r. Emilia przeniosła się z powrotem do państwa A. Czy oznacza to, że ponownie zmieniła miejsce zwykłego pobytu na państwo A? Czy też przeprowadzka do państwa A powinna być raczej uznana za tymczasową, więc miejsce zwykłego pobytu Emilii w chwili śmierci znajdowało się ciągle w państwie B?¹⁷ Odpowiadając na to pytanie, należy wziąć pod uwagę, że miejsce zwykłego pobytu definiuje się zazwyczaj jako centrum interesów życiowych danej osoby. Określa się je na podstawie całokształtu „okoliczności życia zmarłego w latach poprzedzających jego śmierć i w chwili jego śmierci, uwzględniając wszystkie istotne elementy faktyczne, w szczególności czas trwania i regularność obecności zmarłego w danym państwie oraz warunki i powody tej obecności”¹⁸. Jest to związek z państwem, który można określić jako „ścisły i stabilny”¹⁹.

Kolejną kwestią, którą można tutaj rozważyć, jest to, czy dana osoba może mieć miejsce zwykłego pobytu w więcej niż jednym państwie jednocześnie. Mogłoby to potencjalnie dać alternatywną jurysdykcję sądom więcej niż jednego państwa członkowskiego. W sprawie C-80/19 E.E. Trybunał odpowiedział jednak na to pytanie przecząco. TSUE przyjął bowiem, że miejsce zwykłego pobytu zmarłego może znajdować się tylko w jednym państwie²⁰.

¹⁶ Literatura na ten temat jest bogata. Zob. np. J. Re, *Where Did They Live? Habitual Residence in the Succession Regulation*, „Rivista di diritto internazionale privato e processuale” 2018, vol. 54, no. 4, s. 978 i n.; M. Pfeiffer, *Legal certainty and predictability in international succession law*, „Journal of Private International Law” 2016, vol. 12, no. 3, s. 574; C. Kohler, *Application of the Succession Regulation by German Courts-Selected Issues*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2020, T. 26, s. 33 i n.; M. Pazdan, M. Zachariasiewicz, *The EU succession regulation: achievements, ambiguities, and challenges for the future*, „Journal of Private International Law” 2021, vol. 17, no. 1, s. 76 i n. Zob. także *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*, red. M. Załucki, C.H. Beck, Warszawa, 2018, s. 96 i n.

¹⁷ Por. motyw 24 rozporządzenia spadkowego.

¹⁸ Rozporządzenie spadkowe, motyw 23.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Szerzej na temat miejsca zwykłego pobytu w więcej niż jednym państwie i jego potencjalnych skutków zob. M. Pazdan, M. Zachariasiewicz, *The EU succession...*, s. 82 i n.

Miejsce zwykłego pobytu zmarłego może stanowić również kryterium pozwalające ustalić prawo właściwe dla dziedziczenia (art. 21 rozporządzenia). Jeżeli uznamy, że Emilia miała miejsce zwykłego pobytu w państwie B, do dziedziczenia stosuje się prawo tego państwa. Jeśli natomiast dojdziemy do wniosku, że Emilia miała przed śmiercią miejsce zwykłego pobytu w państwie A, to należy przyjąć, że prawem właściwym dla dziedziczenia jest prawo państwa A. Rozporządzenie posługuje się bowiem tym samym łącznikiem (miejsce zwykłego pobytu spadkodawcy) na potrzeby określenia zarówno jurysdykcji krajowej w sprawach spadkowych (art. 4), jak i prawa właściwego (art. 21). Od powyższego zachodzą jednak określone wyjątki, w wyniku których jurysdykcja krajowa nie musi się pokrywać z właściwością prawa²¹.

Małżeństwo i rodzicielstwo osób tej samej płci

W ramach studium przypadku pojawia się trudne pytanie dotyczące skutków prawnych małżeństw osób tej samej płci. Różnice pomiędzy prawem państwa A i prawem państwa B odzwierciedlają rozbieżności, które występują pomiędzy państwami członkowskimi UE w rzeczywistości. Podczas gdy niektóre państwa zezwalają osobom tej samej płci na zawieranie małżeństw, rodzicielstwo i adopcję, inne zdecydowanie się temu sprzeciwiają. W niektórych państwach (np. w Polsce) istnieją nawet unormowania konstytucyjne, które często (choć nie w sposób jednolity) rozumiane są jako zakaz zawierania małżeństw i rodzicielstwa osób tej samej płci. Kluczowym zagadnieniem, wymagającym w tym miejscu rozważenia, jest jednak nie tyle opisanie różnic pomiędzy poszczególnymi systemami krajowymi występującymi w omawianym zakresie, ile ocena dopuszczalności uznania skutków małżeństw osób tej samej płci, zawartych zgodnie z prawem jednego państwa, w państwie, którego system prawny takich związków nie dopuszcza.

Analizę postawionego problemu rozpocząć należy od ustalenia prawa właściwego do oceny kolejno: istnienia i ważności małżeństwa, stosunku rodzicielstwa oraz dziedziczenia. Trzeba przy tym przypomnieć, że prawo właściwe dla powyższych kwestii wskazane być powinno za pomocą różnych norm kolizyjnych. Ponadto jeżeli w rozstrzyganej sprawie chodzi o dziedziczenie, to pierwsze dwa zagadnienia mają charakter kwestii wstępnej. W odniesieniu do dziedziczenia prawo właściwe ustalić należy na podstawie przepisów rozporządzenia spadkowego (zwłaszcza art. 21, prowadzącego do właściwości prawa państwa ostatniego zwykłego pobytu spadkodawcy). Z kolei ważność materialna małżeństwa

²¹ Np. jeżeli sąd państwa członkowskiego przyjął jurysdykcję na podstawie art. 10 („jurysdykcja dodatkowa”), albo gdy spadkodawca wybrał prawo swego obywatelstwa na mocy art. 22 rozporządzenia.

(i inne przesłanki jego dopuszczalności/istnienia) podlega — jeśli kwestię tę oceniać z perspektywy polskiego prawa prywatnego międzynarodowego²², a więc rozwiązując zagadnienie kwestii wstępnej za pomocą przepisów kolizyjnych *legis fori*²³ — w stosunku do każdej ze stron jej prawu ojczystemu z chwili zawarcia małżeństwa (art. 48 PrPrywM), zaś forma zawarcia małżeństwa podlega prawu państwa, w którym zostało ono zawarte (art. 48 PrPrywM)²⁴. Wreszcie ustalenie stosunku rodzicielstwa podlega prawu wskazanemu na podstawie art. 55 i n. PrPrywM, przy czym dominującą rolę odgrywa tu prawo ojczyste dziecka. Jeśli przyjąć (hipotetycznie), że we wszystkich powyższych zakresach właściwe jest prawo państwa B, to *prima facie* dopuszczalne jest zarówno małżeństwo, jak i rodzicielstwo par tej samej płci. Wówczas wydaje się oczywiste, że do dziedziczenia dopuszczeni zostaną zarówno małżonek, jak i dziecko spadkodawcy oraz małżonka tej samej płci.

Niemniej jednak rozważyć należy wątpliwość: czy w państwie A skutek w postaci dziedziczenia małżonka tej samej płci oraz dziecka pochodzącego z małżeństwa jednopłciowego może zostać dopuszczony? Władze państwa A mogłyby powołać się na porządek publiczny²⁵, aby sprzeciwić się skutkom prawnym małżeństwa i/lub rodzicielstwa osób tej samej płci. Powstaje pytanie: czy powołanie się w tym kontekście na klauzulę porządku publicznego byłoby uzasadnione? Można spytać: czy porządek publiczny powinien interweniować, aby uniemożliwić dziedziczenie? W tym miejscu uzasadniona jest dyskusja na tle różnych sys-

²² W tym zakresie brak unijnych norm kolizyjnych.

²³ Należy jednak podkreślić, że sytuacja może budzić określone wątpliwości z perspektywy polskiego prawa prywatnego międzynarodowego. W odniesieniu do dziedziczenia prawo państwa B znajdzie zastosowanie, jeśli przyjmiemy, że Emilia miała swoje miejsce zwykłego pobytu przed śmiercią w państwie B (art. 21 rozporządzenia spadkowego). Jednakże ważność małżeństwa podlega prawu ojczystemu nupturientów z chwili zawarcia małżeństwa, a więc w stosunku do Emilii — prawu państwa A. W postępowaniu spadkowym ważność małżeństwa stanowi jednak tzw. kwestię wstępną. W sprawie takiej, jak omawiana, istnieje silne uzasadnienie, aby prawo właściwe dla kwestii wstępnej wskazać na podstawie norm kolizyjnych prawa państwa B. Na temat metod rozstrzygania kwestii wstępnej zob. M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2017, s. 85 i n. Z kolei ustalenie pochodzenia Sary podlega jej prawu ojczystemu z chwili jej urodzenia (art. 55 ust. 1 PrPrywM). Zważając na obywatelstwo matki (Barbary) oraz podwójne obywatelstwo Emilii, także tu zastosowanie znajdzie prawo państwa B.

²⁴ W literaturze na temat reguł poszukiwania prawa właściwego dla zawarcia małżeństwa zob. np. W. Popiołek, w: *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2018, s. 419 i n.; E. Kamarad, *Zawarcie małżeństwa jako zagadnienie prawa rodzinnego, prawa prywatnego międzynarodowego i prawa konsularnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2019, s. 137 i n.

²⁵ Klauzula porządku publicznego opisana jest w art. 35 rozporządzenia spadkowego.

temów prawnych poszczególnych państw członkowskich, uwzględniająca ich odmienne tradycje prawne dotyczące traktowania małżeństw i rodzicielstwa osób tej samej płci. Czy zanegowanie możliwości dziedziczenia po Emilii przez Barbarę i/lub Sarę oznacza, że powinni dziedziczyć jej bracia? Nawet bowiem jeśli prawo państwa A stoi na konserwatywnym stanowisku niedopuszczającym małżeństw i rodzicielstwa osób tej samej płci (co samo w sobie jest zgodne z Europejską Konwencją o Ochronie Praw Człowieka i Kartą praw podstawowych UE), to nie ma konieczności, aby za pomocą klauzuli reagować w sprawie dotyczącej dziedziczenia powiązanego z obszarami różnych państw²⁶.

Z kolei jeżeli prawem właściwym dla dziedziczenia jest prawo państwa A, należałoby się zastanowić, czy można twierdzić, że — wyłącznie dla celów dziedziczenia — Barbara jest uznawana za małżonkę Emilii, a Sara — za córkę Emilii, zgodnie z prawem państwa A. Oznaczałoby to, że dla celów prawa spadkowego małżonek w państwie A definiowany byłby nie tylko w znaczeniu krajowym, ale szerzej — również jako małżonek w rozumieniu prawa obcego, zgodnie z którym małżeństwo zostało zawarte. Analogiczne rozumowanie można by zastosować do pojęcia „zstępny” (dziecko), tj. dla celów prawa spadkowego przyjmowalibyśmy, że Sara jest zstępną Emilii, chociaż taka relacja rodzic—dziecko nie mogłaby powstać zgodnie z prawem wewnętrznym państwa A²⁷.

Kolejną trudną do rozstrzygnięcia kwestią prawną jest pytanie o to, czy art. 21 TFUE (swobodny przepływ osób w Unii) ma tu do odegrania jakąś rolę. Można rozważać, czy przepis ten powinien być rozumiany w ten sposób, że ogranicza on działanie krajowego porządku publicznego w omawianego typu przypadkach tudzież wymusza określoną interpretację prawa krajowego w sprawach spadkowych (w kierunku objęcia małżonków/rodziców tej samej płci pojęciami „małżonek” lub „zstępny” dla celów spadkowych w transgranicznej sprawie spadkowej). Jeżeli władze państwa A odmawiają Barbarze i Sarze praw do dziedziczenia, to czy nie stanowiłoby to przeszkody dla swobodnego przepływu osób w rozumieniu art. 21 TFUE? Chociaż Trybunał Sprawiedliwości nie poszedł jeszcze tak daleko w swych judykatach, należy zwrócić uwagę na orzecznictwo TSUE nakazujące uznanie nazwiska²⁸

²⁶ Kwestie te, z perspektywy polskiego prawa prywatnego międzynarodowego, omawiam szerzej w pracy: M. Zachariasiewicz, *Klauzula porządku publicznego jako instrument ochrony materialnoprawnych interesów i wartości fori*, C.H. Beck, Warszawa, 2018, s. 310 i n.

²⁷ Szerzej — w kierunku umożliwienia takiej konkluzji — piszę o tym w innym miejscu: M. Zachariasiewicz, *Klauzula...*, s. 311 i n.

²⁸ C-168/91 Christos Konstantinidis, wyrok Trybunału z dnia 30 marca 1993 r., ECLI:EU:C:1993:115; C-148/02 Carlos García Avello, wyrok Trybunału z dnia 2 października 2003 r., ECLI:EU:C:2003:539; C-353/06 Stefan Grunkin Paul, wyrok Trybu-

(z uzasadnionymi wyjątkami)²⁹. Czy państwo A może powołać się na klauzulę tożsamości narodowej (art. 4 ust. 2 TUE), aby w ten sposób poprzeć decyzję o ograniczeniu uznania skutków prawnych małżeństwa ważnie zawartego w innym państwie członkowskim (i ważnie ustalonego tam rodzicielstwa)?

W tym kontekście znaczenie może mieć wyrok Trybunału w sprawie C-673/16 *Coman*³⁰, z którego wynika, że w określonym zakresie należy uznać skutki małżeństwa osób tej samej płci. Trybunał podkreślił w nim jednakże, że jego orzeczenie dotyczy jedynie pochodnego prawa pobytu małżonków tej samej płci. Obowiązek uznania takich małżeństw przyjęto bowiem wyłącznie w celu przyznania pochodnego prawa pobytu (a więc prawa wynikającego z dyrektywy 2004/38/WE)³¹ obywatelowi państwa trzeciego będącemu małżonkiem obywatela UE. Z wyroku tego nie wynika — przynajmniej nie wprost — obowiązek uznania małżeństw jednopłciowych dla innych celów, w tym dla celu dziedziczenia po małżonku tej samej płci. Warto jednak zauważyć, że Trybunał nie zaakceptował (przynajmniej na tle sprawy *Coman*) argumentu, że sprzeciw państwa członkowskiego wobec małżeństw osób tej samej płci może być podnoszony jako część jego tożsamości narodowej³².

Należy również zwrócić uwagę na orzeczenia TSUE w sprawach C-490/20 *V.M.A. v. Stolichna obshtina, rayon 'Pancharevo'* oraz C-2/21 *Rzecznik Praw Obywatelskich przy udziale K.S. i inni*. W orzeczeniach tych Trybunał wyjaśnił, że z przepisów prawa Unii (a ściślej art. 4 ust. 2 TUE, art. 20 i 21 TFUE oraz art. 7, 24 i 45 Karty w związku z art. 4 ust. 3 dyrektywy 2004/38) wynika obowiązek wydania dokumentów tożsamości małoletniemu przez państwo, którego jest on obywatelem, nawet jeżeli akt urodzenia wydany w innym państwie członkowskim wskazuje jako jego rodziców dwie osoby tej samej płci. Ponadto TSUE stwierdził, że państwo członkowskie zobowiązane jest do uznania pochodzącego z innego państwa członkowskiego dokumentu umożliwiającego dziecku — wraz z każdym z rodziców (choćby tej samej płci) —

nału z dnia 14 października 2008 r., ECLI:EU:C:2008:559.

²⁹ C-208/09 *Ilonka Sayn-Wittgenstein*, wyrok Trybunału z dnia 22 grudnia 2010 r., ECLI:EU:C:2010:806.

³⁰ C-673/16 *Coman v. Inspectoratul General pentru Imigrări i Ministerul Afacerilor Interne*, wyrok Trybunału z dnia 5 czerwca 2018 r., ECLI:EU:C:2018:385.

³¹ Dyrektywa 2004/38/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich, zmieniającej rozporządzenie (EWG) nr 1612/68 i uchylającej dyrektywy 64/221/EWG, 68/360/EWG, 72/194/EWG, 73/148/EWG, 75/34/EWG, 75/35/EWG, 90/364/EWG, 90/365/EWG i 93/96/EWG, Dz.Urz. L 158, 30.4.2004, s. 77.

³² C-673/16 *Coman*, pkt 44—46.

korzystanie bez przeszkód z przysługującego mu prawa do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium tego państwa członkowskiego. Z orzeczeń tych nie wynika jednakże — w każdym razie nie wprost — obowiązek uznania stosunku filiacyjnego pomiędzy dzieckiem i małżonkiem rodzica biologicznego tej samej płci dla innych celów. Pytanie zatem o dziedziczenie dziecka (tu: Sary) po niebiologicznym rodzicu (tu: Emilii) związanym z rodzicem biologicznym tej samej płci (tu: Barbarą) węzłem małżeństwa pozostaje otwarte. Nieco na marginesie można zauważyć, że z orzeczeń tych nie wynika także obowiązek państwa członkowskiego dokonania transkrypcji aktu urodzenia dzieci par jednopłciowych³³. Trybunał podkreślił natomiast, że państwo członkowskie nie może powoływać się na naruszenie tożsamości narodowej ani zagrożenie dla porządku publicznego w celu ograniczenia wyżej wymienionych obowiązków spoczywających na państwach członkowskich na mocy prawa Unii³⁴.

Kolejny wymiar omawianego zagadnienia dotyczy Karty praw podstawowych Unii Europejskiej. Jak zaznaczono w motywie 58 preambuły do rozporządzenia spadkowego: „[...] ani sądy, ani inne właściwe organy nie powinny mieć możliwości zastosowania klauzuli porządku publicznego w celu pominięcia prawa innego państwa członkowskiego lub odmowy uznania — lub, w zależności od przypadku, przyjęcia lub wykonania orzeczenia, dokumentu urzędowego lub ugody sądowej z innego państwa członkowskiego, w sytuacji, w której byłoby to sprzeczne z Kartą praw podstawowych Unii Europejskiej, w szczególności z jej art. 21, zakazującym wszelkich form dyskryminacji”. Artykuł 21 Karty zakazuje wszelkich form dyskryminacji, w tym dyskryminacji ze względu na orientację seksualną. Można zadać pytanie: czy to oznacza, że państwo, które odmówiłoby praw do dziedziczenia ze względu na jednopłciowy charakter małżeństwa lub rodzicielstwa, dyskryminuje ze względu na orientację seksualną? Czy też taka odmowa może być uzasadniona tożsamością narodową (art. 4 ust. 2 TUE) z powołaniem na tradycję, kulturę i uwarunkowania konstytucyjno-prawne, co wspierać będzie powołanie się na klauzulę porządku prawnego w państwie A?

³³ Tak M. Wojewoda, *Rodzicielstwo osób tej samej płci w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej — glosa do wyroku TSUE z dnia 14 grudnia 2021 r. w sprawie C-490/20*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2022, vol. 27, nr 3, s. 268, 273; P. Mostowik, *Swoboda przemieszczania się w Unii Europejskiej przez dziecko pod pieczęcią osób tej samej płci a krajowe reguły obywatelstwa i prawa rodzinnego na tle wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 14.12.2021 r., C-490/20, V.M.A. przeciwko Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo”*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2002, nr 4, s. 28 i n.

³⁴ C-490/20 V.M.A., pkt 56.

Notariusz poproszony o wydanie aktu poświadczenia dziedziczenia musi sprawdzić, kto dziedziczy po zmarłym zgodnie z prawem właściwym dla dziedziczenia. Poza tym musi również sprawdzić, czy poświadczenie dziedziczenia nie narusza porządku publicznego państwa, w którym sprawuje on swoje funkcje w odniesieniu do dziedziczenia³⁵. Powinna być zazwyczaj możliwa kontrola sądu (także w odniesieniu do tego zagadnienia).

Formalności związane z aktami urodzenia, zgonu i małżeństwa

Nie powinno być problemów z przyjęciem aktu urodzenia Sary pochodzącego z urzędu stanu cywilnego w państwie B (będącym państwem członkowskim UE). Akty urodzenia objęte są zakresem rozporządzenia 2016/1191. Rozporządzenie to zwalnia z konieczności uzyskania klauzuli *apostille* (zgodnie z konwencją o *apostille* z 1961 r.) od organów państwa członkowskiego, z którego pochodzi dokument. Organy w innych państwach członkowskich nie mogą więc wymagać od stron przedłożenia *apostille*. Niemniej jednak, biorąc pod uwagę, że rozporządzenie 2016/1191 jest opcjonalnym i dodatkowym instrumentem w stosunku do konwencji haskiej, nic nie stoi na przeszkodzie, aby strony uzyskały i przedłożyły *apostille*³⁶.

Jeżeli do aktu urodzenia dołączony jest wielojęzyczny standardowy formularz zgodnie z przepisami rozporządzenia, notariusz w państwie A nie może w zasadzie żądać tłumaczenia. Natomiast jeśli formularz nie jest dołączony, notariusz może zażądać tłumaczenia. Jednak nawet jeżeli do aktu urodzenia dołączony jest wielojęzyczny standardowy formularz, to do notariusza należy ostateczna decyzja, czy informacje zawarte w takim formularzu są wystarczające do sporządzenia aktu notarialnego (art. 7 ust. 1 rozporządzenia 2016/1191).

Jeżeli notariusz ma wątpliwości co do autentyczności aktu urodzenia Sary lub aktu zgonu Emilii, może skorzystać z systemu wymiany informacji na rynku wewnętrznym IMI, ustanowionego rozporządzeniem 1024/2012 w sprawie IMI³⁷. System IMI stanowi narzędzie do weryfikacji autentyczności dokumentów urzędowych pochodzących z innego państwa członkowskiego przy bezpośredniej pomocy organów tego państwa

³⁵ Zob. M. Pazdan, M. Zachariasiewicz, *Highlights...*, s. 171—172.

³⁶ W świetle polskiego prawa uzyskanie klauzuli *apostille* na tego typu dokumencie tak czy inaczej nie byłoby konieczne (nawet w braku rozporządzenia 2016/1191) z uwagi na brzmienie art. 1138 k.p.c.

³⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1024/2012 z dnia 25 października 2012 r. w sprawie współpracy administracyjnej za pośrednictwem systemu wymiany informacji na rynku wewnętrznym i uchylające decyzję Komisji 2008/49/WE („rozporządzenie w sprawie IMI”), Dz.Urz. L 316, 14.11.2012, s. 1.

członkowskiego (art. 13 rozporządzenia 2016/1191)³⁸. Zgodnie z art. 14 rozporządzenia 2016/1191, jeżeli organy państwa członkowskiego, w którym przedłożono dokument urzędowy, mają uzasadnione wątpliwości co do autentyczności takiego dokumentu, mogą: a) sprawdzić w repozytorium w IMI dostępne wzory dokumentów, a jeżeli wątpliwości pozostają, to mogą b) wystosować za pośrednictwem IMI wnioski o udzielenie informacji do organu, który wydał dokument urzędowy, lub do odpowiedniego organu centralnego. Jeżeli autentyczność dokumentu urzędowego nie została potwierdzona, organ występujący o udzielenie informacji nie jest zobowiązany do nadania biegu sprawie w oparciu o ten dokument (art. 14 ust. 6 rozporządzenia 2016/1191).

4.2. Wariant 2

a) Pytania do stanu faktycznego

1. Czy notariusz w państwie B jest właściwy do wystawienia europejskiego poświadczenia spadkowego w odniesieniu do spadku po Emilii? Jeśli nie, to czy jest on uprawniony do wydania krajowego aktu poświadczenia dziedziczenia?
2. Czy ewentualne europejskie poświadczenie spadkowe/krajowy akt poświadczenia dziedziczenia wydane/wydany przez notariusza w państwie B (uznające Barbarę i Sarę za spadkobierczynie) powinny być uznane/uzyskać moc prawną w państwie A (aby Barbara i Sara mogły np. rościć sobie prawo do majątku należącego do spadku po Emilii)? Alternatywnie, jeżeli stwierdzenie nabycia spadku wydane zostanie przez sąd w państwie B (co potwierdzi, że Barbara i Sara są spadkobierczyniami), to czy powinno ono zostać uznane w państwie A?
3. Jakie formalności muszą zostać spełnione, aby w państwie A nadać moc prawną aktowi poświadczenia dziedziczenia lub sądowemu stwierdzeniu nabycia spadku pochodzącym z państwa B? Czy rozporządzenie 2016/1191 jest tu pomocne? Czy zgodnie z odpowiednimi przepisami krajowymi notariusz może wydać akt poświadczenia dziedziczenia, biorąc pod uwagę spór między potencjalnymi spadkobiercami? Czy notariusz może samodzielnie zdecydować, czy bracia Emilii mają jakiegokolwiek uzasadnione roszczenia do spadku?

³⁸ Na temat funkcji systemu IMI w swobodnym przepływie dokumentów zob. szerzej M. Zachariasiewicz, *Swobodny przepływ dokumentów w Unii Europejskiej: znaczenie i oddziaływanie rozporządzenia 2016/1191*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2021, T. 29, s. 113 i n.

b) Sugerowane kierunki poszukiwania odpowiedzi

Europejskie poświadczenie spadkowe i krajowy akt poświadczenia dziedziczenia oraz ich skutki prawne

Zgodnie z art. 64 europejskie poświadczenie spadkowe (EPS) może zostać wydane jedynie przez sąd lub inny organ właściwy do rozpoznawania spraw spadkowych zgodnie z art. 4 i n. rozporządzenia spadkowego³⁹. To odróżnia EPS od krajowych aktów poświadczenia dziedziczenia. Wynika z tego, że notariusz w państwie B może wystawić EPS tylko wtedy, gdy można stwierdzić, że Emilia w chwili śmierci miała miejsce zwykłego pobytu w państwie B. W przypadku niemożności wydania EPS notariusz w Vesuvius może rozważyć wydanie krajowego aktu poświadczenia dziedziczenia, pod warunkiem, że nie jest „sądem” w rozumieniu art. 3 ust. 2 rozporządzenia spadkowego, a jedynie organem, który jest właściwy do wydania „dokumentu urzędowego” (ponieważ tylko w tej ostatniej sytuacji nie jest związany zasadami jurysdykcji).

Notariusz może również nie być w stanie wydać aktu poświadczenia dziedziczenia ze względu na spór co do tego, kim są spadkobiercy — czy są to Barbara i Sara, czy bracia Emilii. Na tle różnych porządków prawnych można tu sformułować pytanie: czy notariusz może wydać EPS, lub zamiennie krajowy akt poświadczenia dziedziczenia, jeśli istnieje spór między potencjalnymi spadkobiercami? Możliwość wydania krajowego aktu poświadczenia dziedziczenia zależy od prawa krajowego państwa, w którym toczy się postępowanie, natomiast możliwość wydania EPS — od rozporządzenia spadkowego. Zgodnie z prawem niektórych państw członkowskich spór co do tego, kto jest spadkobiercą, wyklucza wydanie poświadczenia dziedziczenia przez notariusza i sprawa musi być skierowana do sądu. Tak dzieje się choćby na tle prawa polskiego.

EPS wywołuje skutki we wszystkich państwach członkowskich, bez wymogu stosowania szczególnej procedury (art. 69 rozporządzenia spadkowego). Ma on *ipso iure* identyczne skutki we wszystkich państwach członkowskich. Nie ma potrzeby przeprowadzania procedury uznania lub stwierdzenia wykonalności. EPS nie jest samo w sobie tytułem wykonawczym, ale ma skutki dowodowe i domniemywa się, że prawidłowo stwierdza okoliczności, które ustalono na mocy prawa właściwego dla dziedziczenia (motyw 71 rozporządzenia spadkowego).

Z kolei to, jakie zasady obowiązują przy uznawaniu krajowego aktu poświadczenia dziedziczenia, zależy od charakteru organu, który go wydał. Jeżeli krajowy akt poświadczenia dziedziczenia jest wydawany przez notariusza uznawanego za „sąd” w rozumieniu art. 3 ust. 2 roz-

³⁹ Na ten temat zob. np. M. Margoński, *Europejskie...*, s. 327 i n.

porządzenia, akt taki stanowi „orzeczenie” i jego przepływ odbywa się zgodnie z przepisami o uznawaniu, wykonalności i wykonywaniu orzeczeń zawartymi w art. 39 i n. rozporządzenia spadkowego (zob. motyw 22). Jeżeli notariusze w określonym państwie członkowskim nie sprawują funkcji sądowniczych (nie są „sądami”), przepływ wydawanych przez nich dokumentów urzędowych następuje na podstawie przepisów o dokumentach urzędowych, tj. art. 59—60 rozporządzenia spadkowego (motyw 22).

Niezależnie zatem od tego, czy notariusz w państwie B wyda EPS, czy krajowy akt poświadczenia dziedziczenia, w którym wskaże określone osoby jako spadkobierców Emilii, obydwa dokumenty wywołają skutki prawne w pozostałych państwach członkowskich, w charakterze orzeczenia, EPS albo przynajmniej dokumentu urzędowego (w przypadku krajowego aktu poświadczenia dziedziczenia). W tym miejscu należy podkreślić, że dokumenty urzędowe mają takie same skutki dowodowe w innym państwie członkowskim, jakie mają w państwie członkowskim pochodzenia, lub przynajmniej „skutki dowodowe najbardziej z nimi porównywalne” (motyw 61 rozporządzenia spadkowego). Oznacza to, że zakres skutków dowodowych krajowego aktu poświadczenia dziedziczenia, który stanowi dokument urzędowy, określony jest przez prawo państwa członkowskiego pochodzenia, a nie przez prawo państwa członkowskiego, w którym krajowy akt poświadczenia dziedziczenia jest przedkładany. Skądinąd ciekawa mogłaby być dyskusja na temat charakteru skutków prawnych krajowego aktu poświadczenia dziedziczenia w prawie krajowym różnych państw członkowskich⁴⁰. Ewentualnie jeżeli poświadczenie dziedziczenia wydaje sąd (rzeczywisty organ sądowy) w państwie B, to podlega ono uznaniu za „orzeczenie” w pozostałych państwach członkowskich, zgodnie z art. 39 i n. rozporządzenia spadkowego. Uznanie takich decyzji jest automatyczne (nie wymaga szczególnej procedury).

Klauzula porządku publicznego

Jeżeli władze państwa B wydadzą poświadczenie dziedziczenia, w którym Barbara i Sara zostaną uznane za spadkobierczynie Emilii, w państwie A może zostać podniesiona kwestia porządku publicznego. Zgodnie z rozporządzeniem spadkowym klauzula porządku publicznego jest podstawą nieuznania orzeczenia (art. 40 lit. a) sądu zagranicznego (w szerokim znaczeniu tego terminu zgodnie z art. 3 ust. 2 rozporządzenia), odrzucenia skutków dowodowych dokumentu urzędowego (art. 59 ust. 1) lub wykonania dokumentu urzędowego (art. 60 ust. 3). W tym

⁴⁰ W literaturze por. w szczególności M. Margoński, *Europejskie...*, s. 610 i n.

przypadku właściwa jest analiza podobna do tej, którą przedstawiono wyżej w ramach wariantu 1, gdy rozważaliśmy, czy zastosowaniu prawa państwa B — zgodnie z którym Barbara, będąca małżonką tej samej pary Emilii, oraz Sara, będąca dzieckiem tej pary, dziedziczyłyby po Emilii — sprzeciwia się klauzula porządku publicznego w państwie A. Ciekawe w tym kontekście jest pytanie, czy istnieją różnice w działaniu klauzuli porządku publicznego, gdy sprzeciwia się ona zagranicznemu prawu i orzeczeniu obcego państwa. Można tu również rozważyć specyfikę klauzuli porządku publicznego na tle art. 59 ust. 1 rozporządzenia spadkowego, ponieważ zgodnie z tym przepisem sprzeciwia się ona jedynie skutkom dowodowym dokumentu urzędowego, a nie jego uznaniu. Zidentyfikowanie przypadków, w których klauzula porządku publicznego miałaby w tym zakresie interweniować, rodzi trudności⁴¹. Powstaje wreszcie pytanie: czy można powołać się na klauzulę porządku publicznego przeciwko EPS, skoro w rozporządzeniu nie ma żadnego przepisu dotyczącego tej kwestii? Opinie na ten temat są w doktrynie podzielone, choć przeważa głos sprzeciwiający się takiej możliwości⁴².

Formalności w odniesieniu do dokumentów wydanych na podstawie rozporządzenia spadkowego

Jeśli chodzi o formalności, to dokumenty wydawane na podstawie rozporządzenia spadkowego, czy to orzeczenia sądów, czy dokumenty urzędowe, czy też EPS, nie wymagają legalizacji ani innych podobnych formalności. Ich przepływ odbywa się na podstawie art. 74 rozporządzenia spadkowego. Nie ma więc potrzeby powoływania się na rozporządzenie 2016/1191, ponieważ już rozporządzenie spadkowe zwalnia z wszelkich formalności, które miałyby na celu potwierdzenie autentyczności dokumentu. Motyw 62 rozporządzenia spadkowego wyjaśnia, że w przypadku dokumentów urzędowych „autentyczność” obejmuje „takie kwestie jak prawdziwość tego dokumentu, wymogi formalne dokumentu, uprawnienia organu sporządzającego dokument oraz procedurę, na podstawie której sporządzono ten dokument”. Osoba chcąca zakwestionować autentyczność danego dokumentu urzędowego powinna dokonać tego przed właściwym sądem państwa członkowskiego pochodzenia

⁴¹ Zob. M. Zachariasiewicz, *Swobodny...*, s. 119—120 i literatura tam cytowana.

⁴² Zob. M. Margoński, *Europejskie...*, s. 577—578; P. Cybula, J. Zatorska, w: *Unijne Rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*, red. M. Załucki, wyd. 2, C.H. Beck, Warszawa, 2018, kom. do art. 69, pkt 1; K. Pacuła, *The Principle of a Single Estate and Its Role in Delimiting the Applicable Laws*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2020, T. 26, s. 115. Można jednak wskazać na istotne argumenty za przyjęciem, że klauzula porządku publicznego istnieje w systemie prawa w sposób immanentny i nieusuwalny, w każdym razie w przypadkach, gdy służyć ma ochronie podstawowych zasad i wartości konstytucyjnych. Zob. M. Zachariasiewicz, *Klauzula...*, s. 20 i n.

danego dokumentu urzędowego zgodnie z prawem tego państwa członkowskiego.

4.3. Warianct 3

a) Pytania do stanu faktycznego

1. Czy akt poświadczenia dziedziczenia wydany przez notariusza w Vesuvius powinien być uznany za wiążący w państwie A? Które przepisy prawa UE regulują tę kwestię? Czy rozporządzenie 2016/1191 ma zastosowanie, aby ułatwić dopełnienie formalności? Jeśli nie, to czy potrzeba *apostille* i/lub tłumaczenia?
2. Jakie wymogi formalne muszą zostać spełnione w stosunku do dokumentów przedstawianych notariuszowi w Rhine, tj. testamentu, poświadczenia dziedziczenia i wypisów z rejestrów przedsiębiorstw? *Apostille*? Tłumaczenie?
3. Czy notariusz w Rhine może sam sprawdzić wpisy do rejestrów przedsiębiorstw w państwach D i E? Jakich środków może użyć w tym celu?
4. Jak zweryfikować autentyczność wyżej wymienionych dokumentów, jeśli notariusz ma w tym względzie wątpliwości?
5. Jak zdecydować, czy testament spisany przed notariuszem w państwie E (niebędącym państwem członkowskim UE) jest ważny? Jakie dokumenty należy przedłożyć u notariusza w Rhine, aby udowodnić ważność testamentu? Czy jest tu pomocne rozporządzenie 2016/1191? Czy konieczne są klauzula *apostille* i/lub tłumaczenie?
6. Co by było, gdyby rozrządzenia testamentowe, zgodnie z którymi dwaj młodsi bracia mieli otrzymać mieszkanie w Rhine i 50% udziałów Emilii w POTATO S.A., zostały sformułowane jako zapis windykacyjny (*legatum per vindicationem*)? Czy zmienia to procedurę wydania aktu poświadczenia dziedziczenia? Czy notariusz potrzebuje więcej dokumentów, aby zweryfikować przedmiot zapisu windykacyjnego? Czy jest tu pomocne rozporządzenie 2016/1191? Czy konieczne są klauzula *apostille* i/lub tłumaczenie?

b) Sugerowane kierunki poszukiwania odpowiedzi

Przeptyw aktu poświadczenia dziedziczenia

Jak wspomniano powyżej (w wariancie 2), krajowy akt poświadczenia dziedziczenia wydany w państwie członkowskim podlega *ipso iure* uznaniu (lub przyjęciu) w pozostałych państwach członkowskich na podstawie art. 39 i n. (jeżeli jest uznawany za orzeczenie) lub art. 59—60

(jeżeli jest uznawany za dokument urzędowy) rozporządzenia spadkowego. Formalności są uregulowane w art. 74. Rozporządzenie 2016/1191 nie ma zastosowania do formalności wymaganych do skutecznego powołania się na krajowy akt poświadczenia dziedziczenia. Oznacza to, że nie jest potrzebna ani legalizacja, ani klauzula *apostille*. Tłumaczenie należy przedstawić, jeżeli wymaga tego organ, któremu przedłożono dane dokumenty.

Akty notarialne z państw trzecich

Testament Emilii został sporządzony w formie aktu notarialnego w państwie E, które nie jest państwem członkowskim UE. Tym samym jego przepływ nie odbywa się na podstawie art. 59 rozporządzenia spadkowego, który znajduje zastosowanie jedynie do dokumentów urzędowych pochodzących z państwa członkowskiego. Rozporządzenie 2016/1191 również nie ma zastosowania do formalności związanych z dokumentem. Jeżeli państwa E i A są stronami konwencji o *apostille* z 1961 r., to poświadczenie autentyczności aktu notarialnego co do zasady polegałoby na opatrzeniu go klauzulą *apostille*, jak przewidziano w art. 3–4 konwencji, ponieważ akty notarialne są uważane za dokumenty urzędowe, do których ma zastosowanie konwencja (art. 1). W Polsce jednakże, z uwagi na art. 1138 k.p.c., taki akt notarialny powinien zostać przyjęty jako autentyczny nawet bez konieczności uzyskania klauzuli *apostille* w państwie jego pochodzenia⁴³ (państwie E). Nie wchodzi tu wszakże w grę wyjątek przewidziany w art. 1138 zd. 2 k.p.c. (dokument dotyczący przeniesienia nieruchomości położonej w Polsce).

Jeśli chodzi o weryfikację autentyczności wyżej wymienionych dokumentów, należy podkreślić, że w ramach Unii Europejskiej można do tego celu wykorzystać system IMI. W przypadku dokumentów pochodzących z innych państw taka możliwość nie istnieje. Wtedy opcją może być poświadczenie zgodnie z konwencją o *apostille*.

Kwestię formalnej ważności testamentu reguluje Konwencja z dnia 5 października 1961 r. dotycząca kolizji praw w przedmiocie formy rozporządzeń testamentowych⁴⁴. Zagraniczny testament sporządzony zgodnie z jednym z praw wskazanych w konwencji będzie ważny, nawet jeśli nie została zachowana forma wymagana przez prawo państwa,

⁴³ Zob. P. Czubik, *Oddziaływanie europejskiego rozporządzenia legalizacyjnego nr 2016/1191 oraz ustawy o przedkładaniu niektórych dokumentów urzędowych w państwach członkowskich Unii Europejskiej na zakres czynności notariusza polskiego*, „Rejent” 2021, nr 4, s. 53; M. Cichomska, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, C.H. Beck, Warszawa, 2021, kom. do art. 1138, pkt 24; M. Zachariasiewicz, *Suobodny...*, s. 102 i n.

⁴⁴ Dz.U. 1969, nr 34, poz. 284. Konwencja wiąże także Polskę.

w którym testament ma być wykonany. W praktyce konwencja pomaga spadkodawcom rozporządzać całym swoim majątkiem w ramach jednego testamentu, również wtedy, gdy majątek spadkowy znajduje się w różnych państwach. Konwencja harmonizuje normy kolizyjne dotyczące formy rozrządzeń testamentowych, nie naruszając przy tym prawa materialnego w tym zakresie.

Rejestry przedsiębiorców

Nie ma powodu, dla którego notariusz nie mógłby samodzielnie sprawdzać wpisów do rejestrów przedsiębiorców prowadzonych w państwach obcych. Mogą jednak pojawić się przeszkody natury praktycznej (język, opłaty, formalności). System integracji rejestrów przedsiębiorców (BRIS) został utworzony w Unii Europejskiej w celu połączenia krajowych rejestrów przedsiębiorców, a tym samym w celu ułatwienia dostępu do informacji o przedsiębiorcach z innych państw członkowskich. BRIS nie jest samoistnym unijnym rejestrem przedsiębiorców, lecz jedynie centralnym punktem dostępu, który umożliwia przeszukiwanie krajowych rejestrów przedsiębiorców wszystkich państw członkowskich. BRIS nie zapewnia dostępu do rejestrów z państw spoza UE. Dlatego w przypadku spółki z państwa E (niebędącego państwem członkowskim) nie można korzystać z BRIS. Niemniej jednak nic nie stoi na przeszkodzie, aby notariusz skorzystał bezpośrednio z krajowego rejestru przedsiębiorców w państwie E.

Legatum per vindicationem

Istnieje możliwość, że na procedurę wydania aktu poświadczenia dziedziczenia wpłynie zapis windykacyjny (*legatum per vindicationem*) jako rozrządzenie testamentowe. Uzależnione jest to od prawa krajowego, które ma zastosowanie do dziedziczenia. Co do dokumentów, które mogą posłużyć do weryfikacji przedmiotu zapisu windykacyjnego, notariusz może zażądać dodatkowych dokumentów, tj. wypisów z rejestrów przedsiębiorców, ksiąg wieczystych itp. Rozporządzenie 2016/1191 nie miałyby w tej sytuacji zastosowania, ponieważ nie obejmuje tego typu dokumentów. Dokumenty te w zasadzie musiałyby być poświadczone poprzez *apostille* — pod warunkiem, że państwo E i państwo A są stronami konwencji o *apostille* z 1961 r. — lub poprzez legalizację, jeżeli nie są. Natomiast przyjęcie takich dokumentów w Polsce — z uwagi na art. 1138 k.p.c. — nie wymaga legalizacji za pomocą klauzuli *apostille*.

4.4. Wariant 4

a) Pytania do stanu faktycznego

1. Czy notariusz w Everest powinien umożliwić przeniesienie własności mieszkania w ten sposób, że Barbara będzie uznawana za jedyną właścicielkę?
2. Czy darowizna *mortis causa* jest umową dotyczącą spadku w rozumieniu rozporządzenia 650/2012?
3. Czy wybór prawa przewidziany w umowie darowizny jest skuteczny? Alternatywnie założymy, że Emilia posiadała również obywatelstwo państwa C — czy wtedy wybór byłby skuteczny?
4. Jakich formalności powinna dopełnić Barbara w odniesieniu do umowy darowizny zawartej w państwie C, aby móc ją wykorzystać przed notariuszem/sądem w państwie D? W jaki sposób Barbara ma udowodnić, że Emilia posiadała obywatelstwo państwa C? Co z tłumaczeniami właściwych w tym zakresie dokumentów?
5. Jakie formalności powinny zostać dopełnione i przez kogo, jeżeli pomiędzy Emilią a małoletnią córką Emilii, Sarą, zawarta została *donatio mortis causa*? Czy notariusz w Everest powinien umożliwić przeniesienie własności mieszkania w ten sposób, że Barbara i Sara będą współwłaścicielkami?

b) Sugerowane kierunki poszukiwania odpowiedzi

Donatio mortis causa

W ramach wariantu 4 przede wszystkim powstaje pytanie, czy umowa darowizny na wypadek śmierci (*donatio mortis causa*) stanowi „umowę dotyczącą spadku” w rozumieniu art. 3 ust. 1 lit. b) rozporządzenia spadkowego i tym samym wchodzi w jego zakres, czy też jest wyłączona jako darowizna na podstawie art. 1 ust. 2 lit. g) rozporządzenia. Zgodnie z art. 3 ust. 1 lit. b) rozporządzenia: „umowa dotycząca spadku» oznacza umowę, w tym umowę wynikającą z testamentów wzajemnych, która odpłatnie lub nieodpłatnie tworzy, zmienia lub pozbawia praw do przyszłego spadku lub przyszłych spadków po co najmniej jednej osobie będącej stroną umowy”. Taka umowa podlega rozporządzeniu spadkowemu. Z drugiej strony, zgodnie z art. 1 ust. 2 lit. g) rozporządzenia spadkowego, nie stosuje się do praw i dóbr powstających lub przenoszonych inaczej niż w drodze dziedziczenia, np. w drodze darowizny.

Donatio mortis causa odnosi się do przekazania konkretnego składnika majątku (a nie całości majątku), jednak przekazanie to następuje dopiero w chwili śmierci. Szczegóły tej czynności mogą się różnić w za-

leżności od systemu prawnego właściwego do jej oceny. W szczególności do wyobrażenia są dwa rodzaje skutków prawnych takiej umowy: a) po śmierci darczyńcy majątek przechodzi automatycznie na obdarowanego (śmierć jest warunkiem przejścia własności)⁴⁵; b) pozostałemu przy życiu (obdarowanemu) przysługuje roszczenie wobec spadkobierców o przeniesienie na niego darowanego majątku. W tym ostatnim przypadku umowa między stronami lub jakiegoś rodzaju oświadczenie (po śmierci darczyńcy) wydają się niezbędne do dokonania przeniesienia. Jeżeli przedmiotem darowizny jest nieruchomości, konieczny będzie również udział notariusza.

Kwestia, czy darowizna *mortis causa* stanowi „umowę dotyczącą spadku” w rozumieniu rozporządzenia spadkowego, stała się przedmiotem wypowiedzi TSUE w sprawie C-277/20⁴⁶. W sprawie tej chodziło — podobnie jak w niniejszym studium przypadku — o umowę o przeniesienie ze spadkodawcy na spadkobiercę własności nieruchomości położonej w Austrii z chwilą śmierci tego pierwszego. Trybunał zdecydował, że umowa, na podstawie której osoba przewiduje przyszłe, mające nastąpić w chwili jej śmierci, przeniesienie własności należącej do niej nieruchomości na rzecz innych umawiających się stron, stanowi „umowę dotyczącą spadku” w rozumieniu art. 3 ust. 1 lit. b) rozporządzenia spadkowego. Trybunał przyjął jednocześnie, że umowy tego typu nie są wyłączone z zakresu rozporządzenia na podstawie art. 1 ust. 2 lit. g) rozporządzenia jako „prawa i dobra przenoszone inaczej niż w drodze dziedziczenia, na przykład w drodze darowizny”.

Wybór prawa

Odpowiedź na powyższe pytanie wpłynie na dopuszczalność klauzuli wyboru prawa zawartej w umowie darowizny pomiędzy Emilią a Barbarą. Jeżeli zastosowanie ma rozporządzenie spadkowe, wybór prawa uregulowany jest art. 25 ust. 3 rozporządzenia. Zgodnie z tym przepisem: „[...] strony mogą wybrać jako prawo, któremu podlega ich umowa dotycząca spadku w odniesieniu do jej dopuszczalności, ważności materialnej oraz jej skutków pomiędzy stronami, w tym warunków jej rozwiązania, prawo, które osoba lub jedna z osób, których spadku umowa dotyczy, mogła wybrać zgodnie z art. 22 na warunkach w nim określonych”. Zgodnie z art. 22 jedyną możliwością jest wybór prawa pań-

⁴⁵ Tak np. zasugerował polski Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 13 grudnia 2013 r., III CZP 79/13. Taki skutek może być jednak niemożliwy, jeżeli przedmiotem darowizny jest nieruchomości. Jest tak dlatego, że polskie prawo zabrania warunkowego przeniesienia własności nieruchomości (art. 157 k.c.). Dla przeniesienia własności zawsze wymagana jest odrębna, bezwarunkowa umowa między stronami.

⁴⁶ C-277/20 U.M., wyrok Trybunału z dnia 9 września 2021 r., ECLI:EU:C:2021:708.

stwa, którego obywatelstwo posiadał zmarły w chwili dokonywania wyboru lub w chwili śmierci. Wynika z tego, że Emilia mogła wybrać tylko prawo państwa A lub państwa B, posiadając obywatelstwo tych państw. W związku z tym wybór prawa państwa C jest bezskuteczny, a prawo właściwe dla umowy dotyczącej spadku należy ustalić na podstawie art. 25 ust. 1 rozporządzenia spadkowego.

Gdyby jednak (zgodnie z alternatywnym scenariuszem) Emilia posiadała obywatelstwo państwa C, wówczas mogłaby wybrać również prawo państwa C jako prawo regulujące umowy dotyczące spadku.

Gdyby zaś przyjąć (choć taki wniosek byłby trudny do obrony w świetle wyroku TSUE w sprawie C-277/20), że omawiana darowizna wykracza poza zakres rozporządzenia spadkowego, to należałoby ją traktować jak każdą inną umowę darowizny. Wybór prawa podlegałby wtedy przepisom rozporządzenia Rzym I w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych⁴⁷. Zgodnie z art. 3 rozporządzenia wybór prawa jest nieograniczony. Oznacza to, że Barbara i Emilia mogły wybrać prawo państwa C. Oczywiście rozporządzenie Rzym I dotyczyłoby tylko wyboru w odniesieniu do umowy darowizny jako takiej, a nie skuteczności przeniesienia własności, które podlegać winno *legi rei sitae*.

Przeniesienie własności mieszkania będącego przedmiotem darowizny

W tym kontekście należy przedyskutować także kwestię, czy notariusz w Everest (państwo członkowskie D) powinien dokonać przeniesienia własności mieszkania. Zakładając, że do darowizny stosuje się prawo państwa C (zwłaszcza jeśli przyjęliśmy, że Emilia miała obywatelstwo państwa C), należy rozstrzygnąć problem tego, jakie kroki ma podjąć notariusz, aby Barbara została uznana za jedyne właścicielką mieszkania. Skoro prawo państwa C przewiduje, że spadkobiercy przysługują roszczenie wobec spadkobierców o przeniesienie darowanego majątku, to można rozważać, czy powinna zostać zawarta umowa „przeniesienia” pomiędzy Barbarą a spadkobiercami (Barbara i Sara), czy też powinna zostać dokonana jakaś inna czynność. Można tu rozważyć tradycje prawne różnych państw członkowskich. Co jest potrzebne, aby wpisać Barbarę jako jedyne właścicielką mieszkania do rejestru nieruchomości zgodnie z tradycjami różnych państw członkowskich?

Formalności

Akt notarialny obejmujący umowę darowizny nie jest objęty zakresem rozporządzenia 2016/1191. Jest to raczej albo umowa dotycząca

⁴⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I), Dz.U. L 177 z 4.7.2008.

spadku w rozumieniu rozporządzenia spadkowego (zgodnie z wyrokiem TSUE w sprawie C-277/20), albo umowa darowizny nieobjęta zakresem rozporządzenia spadkowego (zob. wyżej). W pierwszym przypadku umowa dotycząca spadku objęta aktem notarialnym stanowi dokument urzędowy, którego przepływ odbywa się zgodnie z art. 59 rozporządzenia spadkowego i który jest zwolniony z formalności na mocy art. 74 tego rozporządzenia. Jeżeli natomiast jest to darowizna, która nie wchodzi w zakres stosowania rozporządzenia spadkowego, a zatem jest umową cywilnoprawną, akt notarialny może stanowić „dokument urzędowy” w rozumieniu art. 58 rozporządzenia Bruksela I bis. Podobnie jak na podstawie art. 74 rozporządzenia spadkowego, dokumenty urzędowe na podstawie rozporządzenia Bruksela I nie wymagają legalizacji ani innych podobnych formalności (art. 61).

Potwierdzenie obywatelstwa

Aby udowodnić, że Emilia posiadała obywatelstwo państwa C, Barbara mogłaby przedstawić „potwierdzenie obywatelstwa państwa C” lub podobny dokument wydany przez organy państwa C w celu ustalenia, że konkretna osoba jest obywatelem państwa C. Przepływ takich dokumentów odbywa się na podstawie rozporządzenia 2016/1191 (zob. art. 2), więc nie ma potrzeby uzyskiwania legalizacji, *apostille* ani innego rodzaju poświadczenia w odniesieniu do nich. Notariusz w państwie D mógłby jednak zająć tłumaczenia potwierdzenia.

Bibliografia

- Czubik P., *Oddziaływanie europejskiego rozporządzenia legalizacyjnego nr 2016/1191 oraz ustawy o przedkładaniu niektórych dokumentów urzędowych w państwach członkowskich Unii Europejskiej na zakres czynności notariusza polskiego*, „Rejent” 2021, nr 4.
- Gomez-Riesco De Paz Tabernero J., *Reflections on the Concept of ‘Court’ within the Meaning of Article 3.2 of Regulation (EU) No 650/2012 after the Judgments of the Court of Justice of the European Union Oberle, C-20/17, and WB, C-658/17. Spanish Perspective*, „Cuadernos Derecho Transnacional” 2020, vol. 12.
- Kamarad E., *Zawarcie małżeństwa jako zagadnienie prawa rodzinnego, prawa prywatnego międzynarodowego i prawa konsularnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2019.
- Kohler C., *Application of the Succession Regulation by German Courts-Selected Issues*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2020, T. 26.

- Konieczna K., *Pozycja prawna notariusza w sprawach spadkowych o charakterze transgranicznym. Glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w sprawie C-658/17 WB*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2020, T. 27.
- Księżak P., *Charakter prawny aktu poświadczenia dziedziczenia*, w: *Notarialne poświadczenie dziedziczenia*, red. A. Marciniak, C.H. Beck, Warszawa, 2019.
- Margoński M., *Europejskie poświadczenie spadkowe. Charakter i konstrukcja prawna*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2022.
- Mostowik P., *Swoboda przemieszczania się w Unii Europejskiej przez dziecko pod pieczę osób tej samej płci a krajowe reguły obywatelstwa i prawa rodzinnego na tle wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 14.12.2021 r., C-490/20, V.M.A. przeciwko Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo”*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2002, nr 4.
- Pacula K., *The Principle of a Single Estate and Its Role in Delimiting the Applicable Laws*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2020, T. 26.
- Pazdan M. (red.), *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa, 2018.
- Pazdan M., *Prawo prywatne międzynarodowe*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2017.
- Pazdan M., Zachariasiewicz M., *The EU succession regulation: achievements, ambiguities, and challenges for the future*, „Journal of Private International Law” 2021, vol. 17, no. 1.
- Pazdan M., Zachariasiewicz M., *Highlights and Pitfalls of the EU Succession Regulation*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2020, T. 26.
- Pfeiffer M., *Legal certainty and predictability in international succession law*, „Journal of Private International Law” 2016, vol. 12, no. 3.
- Re J., *Where Did They Live? Habitual Residence in the Succession Regulation*, „Rivista di diritto internazionale privato e processuale” 2018, vol. 54, no. 4.
- Rylski P. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa, 2021.
- Wilderspin M., *The Notion of “Court” under the Succession Regulation*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2020, T. 26.
- Wojewoda M., *Rodzicielstwo osób tej samej płci w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej — glosa do wyroku TSUE z dnia 14 grudnia 2021 r. w sprawie C-490/20*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2022, vol. 27, nr 3.
- Wysocka-Bar A., *Polski notariusz nie jest sądem, a akt poświadczenia dziedziczenia nie jest orzeczeniem: glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 23.05.2019 r., C-658/17, WB*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2019, nr 12.
- Zachariasiewicz M., *Klauzula porządku publicznego jako instrument ochrony materialnoprawnych interesów i wartości fori*, C.H. Beck, Warszawa, 2018.
- Zachariasiewicz M., *Swobodny przepływ dokumentów w Unii Europejskiej: znaczenie i oddziaływanie rozporządzenia 2016/1191*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2021, T. 29.
- Załucki M. (red.), *Unijne rozporządzenie spadkowe Nr 650/2012. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa, 2018.